

Universiteit
Leiden
The Netherlands

In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998)

Vetten, J. de

Citation

Vetten, J. de. (2016, November 9). *In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998)*. Uitgeverij Prometheus, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/44139>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/44139>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/44139> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Vetten, J. de

Title: In de ban van goed en fout. De bestrijding van de Centruumpartij en de Centrumdemocraten (1980-1998)

Issue Date: 2016-11-09

‘Geweld noodzaak’¹

De bestrijding in de arena ‘straat’

Inleiding

Vanaf de oprichting van de CP in 1980 demonstreerden antifascisten tegen die partij en verstoorden haar vergaderingen en bijeenkomsten. In de eerste helft van de jaren tachtig nam de grimmigheid van de acties toe, met de groei, verkiezingsoverwinningen en hogere scores in de peilingen van de CP. Dit culmineerde in de acties in Boekel, waar in mei 1984 een congres van de CP uiteen werd gejaagd, en Kedichem, waar in maart 1986 een vergadering van CP'ers en CD'ers gewelddadig werd verstoord. Na de rentree van Janmaat in de Tweede Kamer in 1989, nu voor de CD, gingen de acties wel door, maar veel minder intensief. In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de acties ‘op straat’ van antifascisten tegen de CP en CD. Daarbij komen de volgende vragen aan de orde. Wie waren de antifascisten, waar stonden zij voor en hoe dachten zij over geweld? Vervolgens de acties zelf: wat gebeurde er, wat deden politie, justitie en de veiligheidsdiensten en hoe reageerden de media en de politiek? En tot slot: hoe reageerden de CP en CD?

De antifascisten

Volgens *Haagse Post*-journalist John Jansen van Galen kwam Janmaat voor de antifascistische beweging als een ‘godsend’. Eindelijk was er een concrete vijand: ‘Het Kwaad was vlees geworden [...] en

massaal kwam men op die Prinsjesdag [in 1982, *JdV*] naar Den Haag om in het verzet te gaan.² De antifascistische beweging was breed en divers en kan in grote lijnen in drie groepen worden verdeeld. De eerste groep wordt gevormd door de gevestigde maatschappelijke organisaties die actief waren tegen racisme en discriminatie, zoals de Anne Frank Stichting en de FNV. Die kwamen al aan de orde in hoofdstuk 6. De tweede en derde groep zijn de antifascisten in engere zin, bestaande uit een relatief gematigde meerderheid en een radicale minderheid.³ Over deze beide laatste groepen gaat het in dit hoofdstuk.

De antifascisten in engere zin, zowel relatief gematigd als radicaal, hadden hun wortels in de kraakbeweging. Het kraken was in de tweede helft van de jaren zestig opgekomen als gevolg van falend overheidsbeleid op het gebied van huisvesting. Er was woningnood en een grote behoefte aan jongerenhuisvesting, en tegelijkertijd was er leegstand. In de loop van de jaren zestig was er een jongerenbeweging ontstaan die het gezag en het beleid van de overheid ter discussie stelde en eigenmachtig ging optreden. De overheid reageerde daar aanvankelijk aarzelend en weinig effectief op. In zijn proefschrift beschreef de politicoloog Frank Buijs hoe de kraakbeweging zich in Amsterdam in de jaren zeventig ontwikkelde. Aanvankelijk opereerden de krakers vooral individueel of in kleine groepjes; na het midden van de jaren zeventig begonnen ze vormen van samenwerking te ontwikkelen. Er ontstond tevens een eigen 'scene', een krakerssubcultuur met een eigen patroon aan normen en waarden.⁴ De kraakbeweging was geen hecht georganiseerd geheel. De basis voor de beweging lag niet in de formele organisatie, maar in de collectieve krakers- of activistenidentiteit. Actievoeren was daar een belangrijke kern van.⁵ Volgens de voormalige activist Wijnand Duyvendak werd de beweging gevormd door acties; het was een beweging van de daad.⁶

Tot het eind van de jaren zeventig opereerde de Amsterdamse kraakbeweging geweldloos; verzet bij een ontruiming mocht slechts lijdzaam zijn. Daarna radicaliseerde ze geleidelijk. Er was een omslag naar een meer gewelddadig optreden als gevolg van harder po-

litieoptreden, maar ook doordat de kraakbeweging nieuwe soorten kraakobjecten uitzocht en daardoor in conflict raakte met huiseigenaren, de gemeente en de politie. Gewelddadige confrontaties vonden in die jaren plaats bij de Groote Keyser (december 1979), in de Vondelstraat (februari 1980) en bij de 'Kroningsrellen' van 30 april 1980. Toen de gemeente aarzelde om in te grijpen bij de zwaar gebarricadeerde Groote Keyser ontstond bij enkele krakers het idee dat geweld, dan wel het dreigen daarmee, tot een sterkere (onderhandelings)positie tegenover de gemeente leidde. Geweld kwam zo geleidelijk steeds meer centraal te staan binnen de kraakbeweging. Ook in de jaren 1980, 1981 en 1982 vond nog een aantal gewelddadige confrontaties plaats tussen krakers en de politie. De gemeente Amsterdam probeerde het initiatief weer naar zich toe te trekken door beleid dat de speelruimte van de kraakbeweging verminderde. Deze strategie leidde tot verschillende reacties binnen de kraakbeweging; enerzijds het zich terugtrekken in een, al dan niet legale, subcultuur en anderzijds verdere radicalisering en verbreding.⁷

Het radicaliserende deel van de kraakbeweging ging haar verzet in een nieuw licht zien; dat was niet meer alleen gericht tegen de woningnood, maar tegen 'het systeem' of 'de staat'. Dit deel ging ook aanslagen plegen. Het ging hier om door kleine groepjes uitgevoerde geheime acties, terwijl het tot dan toe vooral ging om massale en openbare acties. Een deel van deze radicalen, vooral afkomstig uit de Amsterdamse Staatsliedenbuurt, vormde in 1984 de Politieke Vleugel van de Kraakbeweging (pvk). Deze zag zich als een revolutionaire voorhoede en had een sterke voorkeur voor een confrontatiepolitiek.⁸ Op deze kleine groepjes radicalen was er veel kritiek vanuit de bredere kraakbeweging die stelde dat zij geweld hanteerden als enig middel in plaats van als laatste middel. Volgens Buijs ging een meerderheid van de kraakbeweging beheerst om met geweld, maar kreeg zij steeds minder grip op wat er op straat gebeurde. Het geweld zorgde voor toenemende tegenstellingen binnen de kraakbeweging.⁹

Naast radicalisering van een deel van de kraakbeweging was er tevens sprake van verbreding: vanaf ongeveer 1980 werd er ook ac-

tiegevoerd rond thema's als kernenergie, militarisme en fascisme. Buijs verklaarde deze verbreding als volgt. De confrontaties met de politie, maar ook met makelaars, (rechtse) knokploegen, banken, projectontwikkelaars en politieke partijen dwong de kraakbeweging tot een positiebepaling ten opzichte van de overheid en de democratie. Een deel van de beweging ging zijn acties plaatsen in het kader van de 'strijd tegen verrechtsing en fascisme'. Deze radicale antifascisten waren van mening dat de 'burgerlijke' samenleving het in het begin van de jaren tachtig volledig liet afweten tegen het opkomend fascisme en racisme. Zij moesten de menselijke waarden, zoals zij die zagen, verdedigen; daarbij zouden verregaande risico's genomen moeten worden.¹⁰

Achteraf blijkt de actie tegen de CP en CD in Kedichem (maart 1986) een splijtzwam te zijn geweest in een 'beweging' die al een tijd ernstig verdeeld was over het gebruik van geweld. Er was veel kritiek van de meer gematigde antifascisten. Sommige radicalen haakten af. 'Nette' antifascisten – maatschappelijke organisaties als de Anne Frank Stichting – wilden niets meer met de radicale antifascisten te maken hebben.¹¹ De radicalen kwamen zo steeds meer geïsoleerd te staan. De scheuring in de antifascistische beweging was compleet.

Eind 1992 poogde een aantal lokale antifascismecomités de strijd tegen racisme en fascisme nieuw leven in te blazen door de oprichting van een landelijk samenwerkingsverband: Anti-Fascistische Aktie. Daarbij wilde men de zwakke punten van de antifascistische beweging van de jaren tachtig vermijden. Er zou nu een degelijke structuur moeten komen in plaats van losse acties. En verder wilde men het isolement van radicaal-links doorbreken, een isolement dat zou zijn veroorzaakt door een subcultuur van geheimhouding en gewelddadigheid, terwijl het antifascisme als zodanig wel veel mensen zou aanspreken. Vanuit de diagnose dat Nederland geen fascistische staat was maar wel was verrechtst, wilde Anti-Fascistische Aktie extreem-rechtse groepen isoleren en eventueel confronteren, de verrechtsing van het overheidsbeleid aan de kaak stellen en tot slot vooroordelen wegnemen en de verdraagzaamheid en

internationale solidariteit vergroten. Om dat te bereiken wilde ze goed georganiseerde acties met een duidelijk doel, die niet uit de hand mochten lopen, want dan zouden de mensen afknappen op apolitiek machogedrag. Anti-Fascistische Aktie was overigens niet per se tegen geweld. Dat was in haar ogen soms noodzakelijk bij de verdediging tegen extreem-rechts; verder konden gewelddadige acties een aanvulling zijn op haar eigen acties.¹² Paul Kraaijer, die jarenlang als bvd-infiltrant opereerde binnen Anti-Fascistische Aktie, zag dat anders; hij vond de groep in de kern gewelddadig. Volgens hem was het de overheersende visie binnen Anti-Fascistische Aktie 'dat extreem-rechts niet mag demonstreren en dat het gelegiti-meerd is om rechtsextremisten en neonazi's letterlijk van de straat af te slaan'. Verder schreef hij dat ze '[o]m het "nette" karakter [...] naar buiten toe in stand te houden, [...] zo nu en dan meer militante acties bewust onder andere namen [organiseerde]'.¹³

Anti-Fascistische Aktie voerde actie tegen de cd en andere extreem-rechtse partijen door informatie te verspreiden, vergaderingen te verstoren en demonstraties tegen te gaan. Vanaf het voorjaar van 1993 voerde zij een informatiecampagne tegen de cd en cp'86, onder meer door het huis-aan-huis verspreiden van een krant gericht op de verkiezingen van 1994.¹⁴ Ook werden (harde) acties uitgevoerd. Ze verstoorde cd-vergaderingen; in dit hoofdstuk zullen daar enkele voorbeelden van worden besproken. Verder probeerde ze te voorkomen dat de cd (of cp'86) kon demonstreren. Als die partij een demonstratie aankondigde, kondigde zij standaard een tegendemonstratie aan, waarna de burgemeester uit vrees voor een verstoring van de openbare orde de cd-demonstratie verbood.¹⁵

De antifascistische beweging kende ook twee groepen die zich bezighielden met onderzoek naar extreem-rechts: fok en kafka.¹⁶ De antifascistische onderzoeksgroep fok was in het begin van de jaren tachtig ontstaan binnen de Amsterdamse kraakbeweging. Het doel was 'de onderlinge verbindingen tussen [extreem-rechtse, JdV] personen en groepen te verduidelijken en zo een overzicht te krijgen van de omvang van de bedreiging die ze vormen'. Dit was nodig, vond fok, omdat veel extreem-rechtse groeperingen naar

buiten een zo fatsoenlijk mogelijk imago probeerden op te houden; FOK wilde het ware gezicht van extreem-rechts laten zien. Het verzamelde informatiemateriaal stond ter beschikking van antifascistische activisten; daarnaast werd informatie verstrekt aan journalisten en publiceerde FOK artikelen (bijvoorbeeld in het krakersblad *Bluf!* en in het antifascistische blad *AFdruk*) en brochures (zoals *Opkomst en afgang van Centruumpartij en Centrumdemocraten*, waarschijnlijk uit 1986).¹⁷ KAFKA is opgericht rond 1988 en had min of meer dezelfde doelstelling als FOK, namelijk informatie verzamelen en ter beschikking stellen over extreem-rechts, onder meer over de CD: over de ideologie, de organisatie en de mensen.¹⁸ Samen met FOK en Anti-Fascistische Aktie onderzocht KAFKA de kandidatenlijsten van CD, CP'86 en andere extreem-rechtse partijen voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart 1994. Op de lijsten van de CD zouden veel leden van CP'86 en mensen met een nazi- of gewelddadige achtergrond staan.¹⁹ In 1998 brachten KAFKA en Anti-Fascistische Aktie ter gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen een verkiezingsspecial uit.²⁰

Antifascistische acties tegen de CP en CD

Tot Boekel

Van de zes openbare bijeenkomsten die de CP in 1980 hield werden er vier verstoord, volgens die partij door 'CPN-knokploegen en PvdA-aanhangers'.²¹ De eerste openbare vergadering van de CP van begin mei 1980 in Haarlem kon nog ongestoord plaatsvinden.²² De volgende vergaderingen werden allemaal verstoord, ook met geweld.²³ Na 1980 hield de CP nauwelijks meer openbare vergaderingen. Men ging ervan uit dat deze toch door activisten zouden worden verhinderd of verstoord. Ook in de jaren 1981 en 1982 waren er anti-CP-acties.²⁴ Nadat Janmaat in september 1982 tot de Tweede Kamer was toegetreden, werden de acties tegen de CP harder.

Half december 1982 hield de CP onder een schuilnaam²⁵ een besloten partijcongres in Amsterdam in een vergaderzaal van Hotel Krasnapolsky. De partij had eigenlijk in Utrecht willen vergaderen,

ook onder een schuilnaam, maar toen de zaalhouder hoorde dat hij de cp in huis kreeg ontbond hij het contract. Uit voorzorg had de cp Krasnapolsky als uitwijkmogelijkheid gehuurd.²⁶ Antifascisten ontdekten ook deze bijeenkomst. Onder druk van zo'n honderdvijftig demonstranten voor de deur ontbond de hoteldirectie het contract met de cp en moest zij haar vergadering beëindigen. Na afloop van het congres waren er ongeregelde heden, waarbij de politie hard optrad tegen de antifascisten.²⁷

Ook bij de installatie van de Almeerse raadsleden Wim Vreeswijk en Ben Fresco half januari 1984 kwam het tot ongeregelde heden. De raadszaal zat vol met mensen die het oneens waren met de beëdiging: sympathisanten van de initiatiefgroep 'Almere weet wel beter' en een flinke groep krakers uit Amsterdam, zo'n 150 tot 200 man. Bij de binnenkomst van Vreeswijk en Fresco, en van enkele andere cp'ers zoals Janmaat en Vierling, sloeg de vlam in de pan. Er werd met bierflessen en met verf gegooid. Na een oproep van burgemeester Lammers verlieten de meeste toeschouwers vrijwillig de zaal, de rest werd door de politie naar buiten gewerkt. Na een oponthoud van een uur kon de beëdiging van de beide cp'ers alsnog plaatsvinden.²⁸

In januari en februari 1984 organiseerde de cp in Rotterdam een kadercursus met het oog op de komende deelraadsverkiezingen van mei 1984. Een gemaskerde en met stokken en ijzeren staven bewakende groep van zo'n dertig antifascisten verstoorde begin februari 1984 met veel geweld een van die cursusavonden. De overval duurde niet langer dan een kwartier. De groep drong het op een afgelegen terrein gelegen café de Blokhut binnen, vernielde het interieur en nam veel schriftelijk materiaal mee. Buiten staken de activisten banden van de auto's van cp-leden lek en braken antennes af. De 'groep Rotterdamse Antifascisten' eiste de actie op.²⁹ Het Rotterdamse krakersblad *De 53-ste peteroliehaven* deed verslag van de actie en publiceerde ook foto's en namen van cp'ers.³⁰

Boekel (mei 1984)

Op zaterdag 12 mei 1984 vond in restaurant Brabants Hof in Boekel (Noord-Brabant) een cp-congres plaats. Het belangrijkste

agendapunt was de verkiezing van een nieuw dagelijks bestuur. Tot dan toe was Janmaat, naast zijn Kamerlidmaatschap en nog een aantal functies, ook voorzitter van de partij. Een flink deel van de partij, onder aanvoering van vicevoorzitter Nico Konst, vond het een goede zaak om fractie en partij in personele zin te scheiden, zoals dat ook bij andere partijen het geval was. In het eerste deel van de vergadering besprak het congres het programma voor de Europese verkiezingen en het jaarverslag over 1983. Vervolgens koos het een nieuw dagelijks bestuur. 's Middags spraken eerst Janmaat en daarna de nieuwe voorzitter, Konst, de partijgenoten toe.³¹ De rede van Konst moest tegen vier uur worden onderbroken omdat zich een grote groep demonstranten voor het restaurant had verzameld.³²

De cp had de locatie van het congres om acties van tegenstanders te voorkomen tot het laatst toe geheim gehouden, ook voor de eigen leden. De zaal was gehuurd onder een schuilnaam en de congresgangers konden zaterdagmorgen her en der in het land in bussen stappen die hen naar de vergaderlocatie brachten.³³ De burgemeester van Boekel, J.A.A.G. Pompen, was een dag eerder, op vrijdag 11 mei, ingelicht. Hij had daarop gebeld met de provincie met het verzoek om bijstand van het Korps Rijkspolitie in verband met een 'te duchten verstoring van de openbare orde'.³⁴ In het verslag dat hij uitbracht aan de gemeenteraad – en hij zei hetzelfde tegen de kranten – merkte de burgemeester echter op dat hij pas zaterdagochtend hoorde dat een congres van de cp in Boekel zou plaatsvinden.³⁵ Niet duidelijk is waarom de burgemeester een verklaring aflegde die niet spoorde met de feiten; wellicht speelde daarbij een rol dat de demonstratie uit de hand liep en uitmondde in een gewelddadig treffen.

Antifascismecomités uit Amsterdam, Nijmegen en Den Bosch wisten dat de cp een congres zou houden 'ergens in het zuiden' en congresgangers werden gevolgd om achter de plaats van samenkost te komen. Nadat duidelijk was dat het congres in Boekel zou plaatsvinden, sloegen ze alarm. Ze waarschuwden mensen die aanwezig waren bij vredesmanifestaties in de omgeving.³⁶ Verder licht-

ten ze de busmaatschappijen in die de cp-congresgangers hadden vervoerd; de meeste gaven hun chauffeurs opdracht meteen terug te rijden.³⁷ Wat later arriveerden halsoverkop zo'n tweehonderd demonstranten in Boekel. Het grootste deel wilde vreedzaam demonstreren tegen de cp, maar vijftig van hen vielen volgens de politie op door hun agressieve optreden. Ze schilderden leuzen op de muren van het restaurant en gooiden de ruiten in. De ongeveer dertig aanwezige politiemensen probeerden de zaak in de hand te houden, maar dat lukte niet. Een traangasbom die het restaurant in werd gegooid, verspreidde een dichte rook en een doordringende stank. De cp'ers vluchtten daarop naar buiten. Een deel van hen wist aan de achterkant te ontkomen. Een ander deel ging gewapend met stoelpoten en ander materiaal aan de voorkant naar buiten, waar ook de demonstranten stonden. De politie wist een grote vechtpartij te voorkomen, maar over en weer werden wel rake klappen uitgedeeld. Dit handgemeen duurde zo'n tien minuten. Daarbij viel een gewonde: een Nijmeegse student moest met een hoofdwond naar het ziekenhuis worden gebracht. Om verdere ongeregeldeheden te voorkomen gaf de politie opdracht het congres te beëindigen, waarna de meeste congresgangers met taxi's en openbaar vervoer – de meeste gehuurde bussen waren immers al weg – naar huis gingen. Rond 19.00 uur was alles weer rustig in Boekel.³⁸

Nadat het congres was beëindigd waren er nog enkele incidenten. Auto's en busjes met actievoerders volgden – 'begeleidden' volgens de actievoerders – een bus vol congresgangers. Later werd er op deze bus geschoten en een bierfles door de ruiten gegooid, waarbij een cp'er lichte verwondingen opliep.³⁹ De demonstranten hadden een andere lezing van het gebeuren; volgens een woordvoerder was de bus gevolgd door een auto en een motor, maar toen cp'ers uit de bus hen aanvielen was het volgen gestaakt. Er was wel geschoten op de bus, maar met een katapult met glazen knikkers. De politie was ervan overtuigd dat er wel degelijk met een vuurwapen was geschoten.⁴⁰ Het politieonderzoek naar het schietincident liep al vrij snel vast.⁴¹

Later werd de in Boekel gehanteerde actiestrategie in antifascis-

tische kring het 'Boekel-model' genoemd. Dat model zag er als volgt uit: de vergaderzaal omsingelen; het eisen van het vertrek van de 'fascisten'; als daar niet op in werd gegaan het uitroken van de vergaderzaal met traangas of rookbom; het bieden van een uitweg voor hen die proberen weg te komen.⁴² Het model heeft overigens in Boekel niet gewerkt, omdat een radicale voorhoede al meteen gewelddadig in actie kwam – en zich dus kennelijk niet aan de gemaakte afspraken hield – en omdat een deel van de cp'ers niet wegvluchtte maar terugsloeg.

Kedichem (maart 1986)

Op zaterdag 29 maart 1986, daags voor Pasen, reed Janmaat, inmiddels voorman van de cd, naar Kedichem (gemeente Leerdam) om daar met vertegenwoordigers van de cp, de partij waaruit hij in 1984 was geroyeerd, te overleggen over een mogelijke samenwerking of fusie.⁴³

Na het roeyement van Janmaat bleef het rommelen in de cp, zeker nadat de net aangetreden voorzitter Konst een paar weken later aankondigde het voorzitterschap weer neer te leggen om zijn baan als leraar te kunnen behouden.⁴⁴ Een deel van de cp'ers ging met Janmaat mee naar de cd, een deel bleef. Na het vertrek van Konst wist partijsecretaris Segers in de loop van 1985 en het begin van 1986 zijn machtspositie steeds verder te versterken, met name door zijn concurrenten één voor één uit de partij te zetten. Dit overkwam onder meer W.J. Bruyn en Wim Vreeswijk.⁴⁵ Bij hen ontstond nu het plan om Segers op zijn beurt uit de partij te zetten; verder wilden ze bezien of een verzoening tussen de cp en cd mogelijk was, dit om de schade bij de komende Kamerverkiezingen van mei 1986 te beperken.⁴⁶ Ze besloten om in Slot Zeist een vergadering te organiseren, waarvoor ze ook Janmaat en enkele andere cd-bestuursleden uitnodigden. Deze vergaderplaats lekte echter uit.⁴⁷ Ten slotte kozen ze voor Kedichem. Omdat men bang was voor acties van antifascisten werd de bezoekers pas bij Vreeswijk thuis in Utrecht verteld dat de vergadering in hotel Cosmopolite in Kedichem zou plaatsvinden. De burgemeester van Leerdam, D. Corporaal, en de

politie waren ingelicht over de vergadering door Simon Sprong, het Leerdamse CP-raadslid. Men verwachtte geen ordeverstoringen.

Bij de vergadering waren zo'n zestig mensen aanwezig. Men was net begonnen toen de politie kwam waarschuwen. Honderden antifascisten kwamen er over de dijk aan. 'Wij kunnen u niet beschermen,' was de boodschap, 'U kunt maar beter gaan.' Even later vloegen tegels, stenen en rookbommen naar binnen; volgens Janmaat ging het ook om molotovcocktails. De vergaderzaal lag op de eerste verdieping, gelijkvloers aan de dijk. Aan de achterzijde was de glazen pui aan diggelen gegaan. De meesten konden zo ontsnappen en aan de waterkant naar beneden klauteren. Janmaat en een tiental anderen vluchtten naar boven, naar een van de hotelkamers. Even later zagen zij een stinkende damp uit de vloer omhoogtrekken. Janmaat deed het raam open en zag dat de vlammen uit de benedenverdieping sloegen. Het hotel stond in brand; ze zaten als ratten in de val. In zijn autobiografie beschreef hij de verdere gebeurtenissen als volgt:

'We moeten lakens aan elkaar knopen,' zeg ik en trek er een paar van het bed en begin te knopen. 'Tekort,' zegt Martin de Regt. 'Welnee,' zeg ik, 'knoop aan de verwarming en laat je naar beneden zakken.' 'Tekort,' zegt hij. 'Dan laat ik me zakken en de rest vang ik op het balkon op.' Ik ga er uit en het kan makkelijk. Er volgen er nog twee en dan komt Willy.⁴⁸ Terwijl zij er uit klimt haalt Jenne⁴⁹ het laken deels terug om het langer te maken. Ze komt naar buiten en laat zich op ongeveer twee meter boven het balkon vallen. Ze steekt tijdens de val haar rechter been naar voren om de val op te vangen maar komt ongelukkigerwijze in een al gesprongen ruit terecht. Het been bloedt zeer ernstig, lijkt bijna geheel doorsneden aan een kant. Ze wordt bloedend weggesleept.⁵⁰

Het been van Wil Schuurman werd afgebonden om het bloeden te stelpen. Pas na lang wachten arriveerde de ambulance. Eerst brachten ze haar naar het ziekenhuis in Gorinchem⁵¹, waar artsen haar

zonder succes opereerden. Daarna werd zij in vliegende vaart naar het Dijkzigt-ziekenhuis in Rotterdam gereden, waar al een team chirurgen klaarstond om te opereren. Deze artsen konden haar leven redden, maar moesten het gewonde been afzetten. Janmaat reageerde hier bitter op: 'Wat moet je zeggen als iemand zo een zware tol voor haar politieke overtuiging moet betalen in een land dat zich zo schijnheilig "democratisch" noemt.'⁵² Het liep voor de meeste andere cp'ers en cd'ers min of meer goed af; er waren enkele gewonden, onder wie Wim Vreeswijk. Hotel Cosmopolite brandde volledig uit.

De antifascisten wisten al maanden dat ontevreden cp'ers een vergadering probeerden te organiseren.⁵³ Hoewel de cp'ers datum en plaats angstvallig geheim probeerden te houden, was het toch rond 19 of 20 maart bij de antifascistische onderzoeksgroep fok bekend dat die op 29 maart ergens in de regio Utrecht zou worden gehouden.⁵⁴ Aanvankelijk veronderstelde het fok dat het alleen maar ging om een poging van ontevreden cp'ers om Segers uit de partij te zetten. En dat wilde men liever niet verstoren, vanuit de optiek: zo maken ze zichzelf kapot. Toen het echter een paar dagen later (op 26 maart) duidelijk werd dat er ook gesproken zou worden over samenwerking of een fusie tussen cp en cd, veranderde de zaak. Als dat zou lukken, zouden alle extreem-rechtse stemmen bij de Kamerverkiezingen van mei 1986 bij één partij terechtkomen, met wellicht zetelwinst als resultaat. Dat moest worden voorkomen!⁵⁵ De actie tegen de cp zou zijn georganiseerd door een kleine groep mensen met veel actie-ervaring die zich naar buiten toe sterk afschermden.⁵⁶ In de media is er gespeculeerd over de betrokkenheid van de Amsterdamse activist Jack van Lieshout.⁵⁷ Die ontkende echter.⁵⁸ In een interview in 2011 zei hij dat erbij was in Kedichem, maar dat hij die actie niet (mede) had georganiseerd. Wel had hij op verschillende momenten het initiatief genomen om nog enige lijn in het geheel te brengen.⁵⁹

Op donderdag 27 maart was er in het Amsterdamse kraakpand Vrankrijk een vergadering over de actie tegen de cp, waarbij zo'n vijfenzeventig actievoerders aanwezig waren.⁶⁰ Volgens Van Lies-

hout, die erbij was, was de vergadering een 'puinhoop'; iedereen schreeuwde door elkaar, er kwam niets uit. Over de cp- en cd-vergadering deden de wildste geruchten de ronde; er zou een massale opkomst van leden zijn en er zou een knokploeg bij zijn. Het advies was dan ook om zich te beschermen: 'helmen en knuppels mee'.⁶¹ Omdat de organisatoren er een grote landelijke actie van wilden maken, nodigden zij ook antifascisten uit andere steden uit.⁶² In Amsterdam werden activisten geronseld door oproepen op een radiozender van de kraakbeweging, door het ophangen van briefjes in kraakcafés en door het bellen van mensen.⁶³

Op zaterdag 29 maart verzamelden zich rond twaalf uur zo'n 150 à 200 antifascistische actievoerders uit het hele land, het merendeel uit Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, in een kraakpand in het centrum van Utrecht. Ook daar was het een chaos; er was geen enkele organisatie. Rond één uur werd bekendgemaakt dat de cp'ers en cd'ers zich aan het verzamelen waren bij Galgenwaard (het Utrechtse voetbalstadion); ze zouden worden gevolgd om te ontdekken waar de vergadering was. Op een vraag wat nu eigenlijk de tactiek was, werd geantwoord dat de vergadering zou worden verstoord volgens het Boekel-model. Nogal wat mensen vroegen zich af wie nu eigenlijk de leiding had.⁶⁴ Het wachten duurde lang; iedereen zat bier te drinken en te blowen.⁶⁵ Uiteindelijk kwam rond halfdrie het verlossende telefoontje; de 'fascisten' vergaderden in Kedichem.⁶⁶

Hoe zijn de antifascisten achter de vergaderlocatie gekomen? Waarschijnlijk is die ontdekt door het volgen van cp'ers of cd'ers⁶⁷; dat was de gebruikelijke tactiek. Andere opties lijken minder plausibel. De kans dat Segers de vergaderlocatie heeft doorgegeven lijkt niet zo groot⁶⁸; hij had weliswaar een motief, maar wist waarschijnlijk de locatie niet. Ook ligt het niet voor de hand dat een politie- of bvd-infiltrant de locatie aan de antifascisten heeft doorgegeven, omdat noch de politie – behalve die van Leerdam – noch de bvd die wist.⁶⁹

Voordat de actievoerders uit Utrecht vertrokken regelde Van Lieshout een auto die de situatie in Kedichem ging verkennen.⁷⁰

Vanuit Utrecht vertrok een lange stoet auto's en busjes naar Leerdam, waar ze zich rond halfvier verzamelden bij het station. De auto die Kedichem had verkend kwam daar ook naartoe en verstrekte de laatste informatie.⁷¹ Enkele minuten later ging de hele stoet op weg naar Kedichem.⁷² Hotel Cosmopolite ligt daar aan de smalle Lingedijk, even buiten het dorp. Toen de voorhoede zijn auto's daar zó parkeerde dat men weer snel weg kon rijden, waren de achterste auto's nog zeker een kilometer van het hotel. Een groep van een man of twintig tot veertig rende meteen naar het hotel, 'Fascisten, oprotten' en 'Vuile fascisten' schreeuwend. Daar zeiden de twee aanwezige politiemensen dat ze weg moesten, maar daar trokken de activisten zich niets van aan. Al snel werden de ruiten ingeslagen, vlogen er stenen door de ramen en werden lege bierflessen naar binnen gegooid. CP'ers en CD'ers gooiden op hun beurt asbakken naar buiten. Vervolgens gooiden de activisten rookbommen en mogelijk ook brandbommen naar binnen. Een activist zei later: 'Ik zag twee rookbommen en een oranje pijp naar binnen gaan. Meteen ging het toen flikken.'⁷³

De actievoerders zelf ontkenden brandstichting; dat het hotel in vlammen opging was volgens hen geen opzet. Het zou gaan om een rookbom die in de gordijnen terecht kwam, waarop die vlam vatten.⁷⁴ Een getuige die anoniem wilde blijven, waarschijnlijk een activist, had gezien dat enkele mensen rookbommen naar binnen gooiden; hij had ook gezien dat er één tegen een gordijn kwam dat daarop vlam vatte; hij had niet gezien dat er met benzinebommen was gegooid.⁷⁵ Een BVD-informant die aanwezig was bij de CP/CD-vergadering schreef in zijn verslag dat 'een aantal blikken naar binnen werd gegooid die een enorme rook veroorzaakten. Daarna werd een koker van circa 1 meter lengte naar binnen gegooid. Deze koker brandde in het midden; kort daarna explodeerde deze koker. Dit had tot gevolg dat er brand ontstond in de vergaderzaal.'⁷⁶ Janmaat verklaarde later dat de politie zou hebben gezegd dat er fosfor was gebruikt. Ook andere CP'ers spraken van fosfor, dan wel van molotovcocktails.⁷⁷ Onderzoek van het Gerechtelijk Laboratorium, een dienst van het ministerie van Justitie gespecialiseerd in sporen-

onderzoek, wees uit dat er wel redenen waren om te veronderstellen dat er brand was gesticht met brandbare vloeistoffen, maar dat daarvoor geen hard bewijs was.⁷⁸

Toen de 'voorhoede' van de actievoerders zag dat het hotel in brand was gevlogen, zetten ze het op een lopen, terug naar de auto's en de huurbusjes. De activisten wilden weg zijn voordat de politie kwam. Langs de dijk lag een spoor van weggegooide helmen, knuppels en bivakmutsen. Op dat moment was een groot deel van de actievoerders – de 'achterhoede' – nog onderweg naar het hotel. Deze activisten hoorden, toen ze naar het hotel liepen, geschreeuw en glasgerinkel en zagen op een gegeven moment de vlammen uit het hotel slaan. Even later zagen ze mensen naar hun auto's rennen. Toen ze zagen dat het hotel in brand stond, probeerden ook zij weg te komen. Een enorme chaos ontstond toen zo veel busjes en auto's tegelijkertijd probeerden weg te komen op de smalle Lingedijk. Door de dijk aan twee kanten af te sluiten slaagde de politie erin 72 activisten te arresteren. De meeste van de echte daders, die deel uitmaakten van de voorhoede, waren toen al weg. Jack van Lieshout die ook bij de voorhoede hoorde, wist met zijn groepje binnendoor – niet over de Lingedijk – weg te komen en ongehinderd Amsterdam te bereiken.⁷⁹

Toen hij terugkwam in Amsterdam stelde Van Lieshout, die in Utrecht was aangewezen als woordvoerder, meteen een persverklaring op.⁸⁰ Hij ondertekende met 'Radicale Antifascisten'.⁸¹ In de verklaring stond: 'Afgelopen zaterdag 29 maart, hebben wij, antifascisten, een fusievergadering van de CP en CD verstoord.' Hij verdedigde zich bij voorbaat tegen kritiek op de daarbij gehanteerde middelen: 'Diegene of die groep die een actie organiseert of onderneemt, bepaald [sic] zelf de door haar gehanteerde middelen. Wij stellen dat: niet de heersende moraal maar de effectiviteit van de middelen doorslaggevend is.' En tot slot: 'De gebeurtenissen in Kedichem [zijn] voor herhaling vatbaar!' Deze verklaring werd diezelfde dag nog voorgelezen op Radio Stad, de lokale Amsterdamse zender.⁸²

's Avonds was er een vergadering in Amsterdam waar zo'n zestig

actievoerders aanwezig waren, die uit onvrede met de verklaring van Van Lieshout een tweede verklaring opstelden, ondertekend door de 'Aktievoerders van 29 maart'.⁸³ Ook deze verklaring had een harde toonzetting, maar gaf wel aan dat de brand geen opzet was. Volgens deze verklaring mochten '[f]ascisten [...] nooit de gelegenheid krijgen om zich te organiseren. Daarom zijn zaterdag uit het hele land mensen naar Kedichem gegaan om dat te verhinderen. We hebben de fascistten letterlijk uitgerookt. Dat hotel Cosmopoliet daarbij in vlammen opging, was geen opzet. Als er ook niet-fascisten zouden zijn verwond, betreuren wij dat.' En ook deze verklaring kende een krachtig slot: 'Elke manifestatie van fascisme [...] zullen wij onmogelijk maken.'⁸⁴

Burgemeester Corporaal van Leerdam bood al op 4 april 1986 aan de gemeenteraad zijn verslag aan over de gebeurtenissen in Kedichem. Hierbij ging het om de vraag of de burgemeester en de politie alles hadden gedaan wat mogelijk was om het verstoren van de CP/CD-vergadering te voorkomen en of er tijdens de ordeverstoring adequaat was opgetreden. Corporaal schreef dat er geen aanwijzingen waren dat er verstoringen van de openbare orde of de veiligheid te verwachten waren. Meer wilde de burgemeester daar in zijn verslag niet over zeggen: 'Ik [kan] geen mededelingen [...] doen omtrent de interne procedures bij het politiegebeuren, noch omtrent de bewandelde wegen.' Gelet op de verkregen informatie achtte de burgemeester het niet opportuun om de vergadering te verbieden; hij verwees daarbij ook naar het in de Grondwet vastgelegde recht op vereniging en vergadering. Hij concludeerde dat politie, brandweer en ambulances onder de gegeven omstandigheden 'naar beste kunnen' hadden gehandeld. Hij sloot zijn verslag af met de opmerking dat hij de gebeurtenissen in Kedichem in hoge mate betreurde 'omdat het in de diepste zin een aanslag [was] op de democratie'.⁸⁵

Na Kedichem

Na 1986 waren er jarenlang weinig acties van antifascisten. Dat hing samen met het feit dat zij na Kedichem diep verdeeld waren

geraakt; verder speelde ongetwijfeld mee dat Janmaat in 1986 zijn Kamerzetel had verloren en de CP en CD nauwelijks aan de weg timmerden. Dat veranderde in het begin van de jaren negentig, toen de CD weer begon te stijgen in de peilingen. De acties van de antifascisten in de jaren negentig waren wel veel minder omvangrijk en talrijk dan in de jaren tachtig.

Een van de eerste acties van Anti-Fascistische Aktie tegen de CD was eind 1992 in Amsterdam. Daar verstoorden half november 1992 ongeveer honderd activisten een CD-vergadering met zo'n zeventig aanwezigen, onder wie Janmaat, in hotel Slotania. De activisten wilden de vergadering 'praktisch maar gewelddoos' verstoren. Volgens de politie waren enkele demonstranten gemaskerd en hadden zij knuppels bij zich. De politie moest ingrijpen om de CD-aanhangers via de achteruitgang veilig het pand te doen verlaten. Er waren geen aanhoudingen.⁸⁶ Ook CD'ers gebruikten toen overigens geweld; drie of vier skinheads die bij de CD-vergadering aanwezig waren hadden volgens Wil Schuurman 'dat hele maffe zootje dat de trap opkwam teruggeslagen'. Volgens getuigen was een van deze CD'ers Nico Bodemeijer, de moordenaar van Kerwin Duinmeijer.⁸⁷

In Rotterdam verstoorden op 7 juni 1993 leden van het Anti-Fascistisch Platform een vergadering van de deelgemeente Charlois. Daarbij bespuwden demonstranten CD-deelraadslid De Keijne, waarop een vechtpartij ontstond en de CD'er de nodige klappen kreeg. Uiteindelijk werd hij door andere deelraadsleden ontzet. Opmerkelijk is dat deelraadbestuurder Honders (PvdA) zich verontschuldigde voor zijn hulp aan De Keijne: 'Hoezeer we ook tegen de ideeën van de CD zijn, dit ging veel te ver. Zo ga je niet met mensen om, zelfs niet als ze volstrekt andere en strijdige doelen nastreven.' Ook een woordvoerder van het Platform zag zich na veel kritiek gedwongen het bespuwen van De Keijne te veroordelen: 'Op een dergelijke manier actievoeren is niet onze stijl. De sfeer in Charlois was opgefokt en dan kan zoiets gebeuren.'⁸⁸

Anti-Fascistische Actie slaagde er niet in te voorkomen dat eind 1993 een CD-congres het verkiezingsprogramma voor 1994 vaststelde. Wel verstoorden antifascisten lokale CD-vergaderingen in Haar-

lem, Rotterdam, Eindhoven en Amsterdam.⁸⁹ Begin 1994, in de aanloop naar de verkiezingen voor de gemeenteraden en voor de Tweede Kamer, waren er veel acties tegen de cd en cp'86, onder meer bij de herdenking van de Februaristaking en bij de scholierenstaking van eind februari 1994.⁹⁰ Verder waren er in 1994 demonstraties bij de installaties van nieuwe cd- en cp'86-raadsleden.⁹¹

Tot slot een typerend voorbeeld van de werkwijze van de antifascisten, waarschijnlijk van Anti-Fascistische Actie. De cd wilde een zaal in Dedemsvaart huren om daar op 14 oktober 1995 een partijbijeenkomst te houden.⁹² Antifascisten bedreigden vervolgens de zaaleigenaar en zijn gezin telefonisch met de dood; verder dreigden zij het horecabedrijf in brand te steken en te vernielen als de vergadering door zou gaan. De zaaleigenaar ontbond daarop de overeenkomst met de cd. Die spande een kort geding aan tegen de zaaleigenaar en eiste nakoming van de huurovereenkomst. Het kort geding diende bij de Zwolse Rechtbank. Tijdens de zitting kwam vast te staan dat de kans op ordeverstoringen en ongeregelheden aanzienlijk was. De zaaleigenaar stelde dat hij niet wist dat verhuur van zaalruimte aan de cd het risico met zich mee kon brengen dat 'hij door leden van een anti-groepering met het leven bedreigd zou worden en zijn bedrijf zou kunnen worden vernield'. Als hij dat had geweten had hij de overeenkomst niet gesloten. De president van de Rechtbank vond dit aannemelijk. Verder zei hij dat de cd de zaaleigenaar wel op de risico's – die zij kende – had mogen wijzen toen zij die zaal huurde. De president kwam tot de conclusie dat van de zaaleigenaar in de gegeven omstandigheden niet gevergd kon worden om de overeenkomst na te komen en wees de eisen van de cd dan ook af.⁹³

Antifascistische acties: enkele thema's

Optreden politie en justitie

Het politieoptreden bij acties van antifascisten tegen de cp en cd was in het algemeen gericht op de-escalatie, op het beëindigen van de verstoring van de openbare orde. De ene keer trad de politie daar-

bij zeer lankmoedig op, een andere keer juist hard.

Bij Hotel Krasnapolsky in Amsterdam (december 1982) trad de politie hard op tegen de activisten. Toen een groep antifascisten het hotel waar de cp vergaderde binnen wilde gaan, sloeg de politie hen hardhandig naar buiten. Ook bij het begeleiden van cp-leden naar het Centraal Station kwam het tot ongeregelheden, waarbij antifascisten klappen kregen. Dat leidde in *De Waarheid* tot een verontwaardigde kop: 'Amsterdamse politie beschermt fascisten. Antifascistische betogers in elkaar geslagen.' Volgens de krant trad de politie 'ongekend grof' op.⁹⁴ Burgemeester Polak schreef later aan de gemeenteraad dat de politie er vóór alles naar had gestreefd de vergadering te doen beëindigen en een oplossing zonder verstoring van de openbare orde te bereiken.⁹⁵ Ook bij de beëdiging van de twee cd-raadsleden in Almere (januari 1984) trad de politie op tegen de activisten; de demonstranten in de raadszaal werden door de politie naar buiten gewerkt, waardoor na een oponthoud van een uur de beëdiging alsnog kon plaatsvinden.⁹⁶ De actie bij café de Blokhut in Rotterdam (februari 1984) ging zo snel dat de politie niets kon doen.

In Boekel (mei 1984) trad de politie opmerkelijk terughoudend op. Omdat de burgemeester van Boekel om bijstand van het Korps Rijkspolitie had gevraagd⁹⁷, waren er ongeveer dertig politiemensen aanwezig. Die wisten een grote vechtpartij tussen cp'ers en activisten te voorkomen⁹⁸, maar verrichtten geen arrestaties, dit tot verbazing van een journalist: 'De in zwarte kledij gestoken aanhangers van de Antifascisme-comités [slaan] onder het oog van de politie met stokken en kettingen in [...] op de congresgangers, die zich eveneens hebben voorzien van levensgevaarlijk materiaal.' Een acti-viste uit Nijmegen was het ook opgevallen: 'Niemand van ons is door hen gearresteerd, terwijl heel openlijk ruiten ingegooid werden, een rookbom naar binnen ging, gespoten en geklad werd, etc.'⁹⁹ Volgens de burgemeester waren er geen arrestaties verricht om escalatie tussen congresgangers en demonstranten te voorkomen en 'ook om geen geweld tegen de politie op te roepen'. Hij was tevreden over het optreden van de politie.¹⁰⁰ Het politieonderzoek

naar het schieten op een bus met CP'ers liep al vrij snel vast. Het spoor leidde naar een groep mensen in Amsterdam die zich volgens de politie zeer goed afschermden. Een aantal mensen was verhoord, maar er waren onvoldoende bewijzen om aanhoudingen te rechtvaardigen.¹⁰¹

Burgemeester Corporaal van Leerdam was enkele dagen tevoren op de hoogte gebracht van de CP/CD-vergadering in Kedichem (maart 1986). Hij verwachtte geen verstoringen van de openbare orde of de veiligheid. Wel waren er twee politiemensen extra in dienst geroepen en was het surveillancepatroon aangepast. 's Middags rond halfvier signaleerde een surveillanceteam van de Leerdamse politie een grote groep mensen bij het station Leerdam. De betrokken politiemensen vermoedden dat het hier ging om activisten die erop uit waren de CP/CD-vergadering te verstoren. Ze reden door naar Kedichem en kregen de opdracht mee om de vergaderers in Cosmopolite te verzoeken de vergadering te beëindigen. Dat gebeurde, maar omdat ze veruit in de minderheid waren konden ze verder niet veel doen toen de antifascisten in actie kwamen. Nadat rond vier uur de Leerdamse politie via het landelijke mobilfoonkanaal om assistentie had gevraagd, arriveerden de eerste politie-eenheden uit de omliggende plaatsen al snel op de wegen rond Kedichem.¹⁰² Die traden vervolgens doortastend op; ze blokkeerden de dijk en arresteerden met hulp van dorpsbewoners 72 actievoerders, vooral uit de achterhoede. Onder de arrestanten bevonden zich ook twee persfotografen; hun foto's werden in beslag genomen.¹⁰³ Rond vier uur werden tevens alle agenten van het korps Leerdam opgeroepen en de burgemeester, de korpschef en de officier van justitie geïnformeerd. Na de berichten over brand en gewonden alarmeerde men ook de brandweer en ambulances.¹⁰⁴

De politie bracht de 72 arrestanten over naar het bureau in Leerdam.¹⁰⁵ Omdat het niet mogelijk was om snel vast te stellen wie verdachte was, koos het Openbaar Ministerie ervoor om alle arrestanten voorlopig 'in verzekering' te houden.¹⁰⁶ Diezelfde dag nog startte de Leerdamse politie, versterkt met dertig man recherche, met de verhoren. Veel arrestanten weigerden echter mee te werken

aan het onderzoek en wilden hun naam niet eens noemen; hierdoor verliep het onderzoek aanvankelijk moeizaam.¹⁰⁷ Later veranderde dat wel. Sommige actievoerders distantieerden zich van de gebeurtenissen in Kedichem. En enkelen hielpen de politie met het identificeren van medeactievoerders die daardoor alsnog gearresteerd konden worden.¹⁰⁸

Burgemeester Corporaal was in zijn verslag over de gebeurtenissen in Kedichem nogal vaag over de voorbereidingen door de politie. Hij zei in een interview in 2011 dat dit met opzet was geweest: hij twijfelde over het optreden van de politie, twijfels die hij niet hard kon maken. Die twijfels bleken achteraf terecht. Ruim twee jaar later, begin juli 1988, kreeg hij van zijn korpschef te horen dat er door de politie helemaal niet bij de BVD was geïnformeerd naar de mogelijke risico's van een CP/CD-vergadering.¹⁰⁹ Die opdracht van de korpschef was in de la van de politieman die de contacten onderhield met de inlichtingendiensten, waaronder de BVD, blijven liggen. Corporaal zei later dat als hij van de BVD informatie had gekregen, dat de CP/CD-vergadering verstoord zou worden, hij die mogelijk zou hebben verboden.¹¹⁰ Deze informatie van Corporaal spoort met die in een brief van de BVD uit oktober 1997, waarin stond dat de gemeente Leerdam niet aan de dienst om informatie had gevraagd. De BVD wist dat er op 29 maart 1986 een vergadering van de CP zou plaatsvinden, zij wist ook dat de antifascistische beweging harde acties van plan was tegen deze vergadering, zij wist alleen niet wáár de CP-vergadering zou plaatsvinden, zodat de betrokken gemeente niet kon worden geïnformeerd.¹¹¹ Inadequaat optreden van de Leerdamse politie in de dagen voor 29 maart 1986 heeft er zo toe geleid dat een vergadering doorgang kon vinden – met alle gevolgen van dien – die anders mogelijk zou zijn verboden.

In één geval hebben zich activisten voor de rechter moeten verantwoorden voor een actie tegen de CP of CD: na Kedichem. Op 19 februari 1987 begon in de zwaarbeveiligde Rechtbank van Dordrecht het proces tegen vijf activisten, vier uit Amsterdam en één uit Amersfoort (studerend in Amsterdam), vier mannen en een vrouw,

allen tussen twintig en dertig jaar oud.¹¹² De verdachten verschenen uit protest niet voor de rechtbank; ze wensten niet mee te werken aan een 'georganiseerde klucht'; advocaten lazen hun verklaringen voor.¹¹³ De bewijsvoering van de officier van justitie, A.C.M. Welschen, leunde zwaar op van persfotografen in beslag genomen foto's, maar er waren ook verklaringen van getuigen en van actievoerders zelf. De officier was van mening dat het in beslag genomen fotomateriaal in dit geval kon worden gebruikt als wettig bewijsmiddel. Dat kon alleen in bijzondere gevallen: als er sprake was van zwaarwichtige feiten en als er weinig andere mogelijkheden waren om vast te stellen wie wat had gedaan. De officier stelde in zijn requisitoir met enige spijt vast dat brandstichting en het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel niet te bewijzen waren, maar wel openlijke geweldpleging. Hij concludeerde dat het doel van de actievoerders de gewelddadige verstoring van de CP/CD-vergadering was. Het was dus geen uit de hand gelopen demonstratie; de gevolgen waren inherent aan de gebruikte methoden. Maar eigenlijk vond Welschen het schenden van het recht tot vergadering, een recht ook van de CP en CD, het belangrijkste. Uit de strafmaat moest wat hem betreft duidelijk blijken dat dat niet kon. De straf zou een voorbeeldwerking moeten hebben; aan de spiraal van geweld moest een einde worden gemaakt. De eis was zes maanden gevangenisstraf, waarvan drie voorwaardelijk, met een proeftijd van twee jaar.¹¹⁴

Begin maart 1987 werd het vonnis uitgesproken. De rechtbank verklaarde de verdachten schuldig aan het openlijk en met verenigde krachten plegen van geweld tegen personen en goederen en veroordeelde hen conform de eis tot zes maanden celstraf waarvan drie maanden voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaar. De rechtbank merkte op dat zij de verdachten hun 'agressieve handelen dermate sterk aan[rekende] dat een gevangenisstraf op zijn plaats is'.¹¹⁵ In ieder geval één verdachte is in hoger beroep gegaan; het vonnis was identiek.¹¹⁶ Een paar maanden later, begin juli 1987, was er in Dordrecht nog een proces tegen de zesde verdachte, een 22-jarige in Amsterdam verblijvende Brit. Officier van justitie Welschen be-

schuldigde hem van dezelfde strafbare feiten als de andere verdachten. Ook het vonnis was identiek: zes maanden, waarvan drie voorwaardelijk.¹¹⁷

Overheid en Tweede Kamer

Het geweld tegen de CP is op initiatief van Janmaat twee keer in de Tweede Kamer met de betrokken ministers besproken, in 1982 en 1984. Naar aanleiding van Krasnapolsky vroeg Janmaat op 22 december 1982 aan minister Rietkerk (VVD, Binnenlandse Zaken) wat die zou willen doen tegen 'het verstoren of verhinderen van vergaderingen en het weigeren van medewerking aan het vergaderrecht'. Hij wenste zijn recht op vrijheid van meningsuiting en van vergadering beschermd te zien: 'Ik vraag de Minister vooral wat hij in de praktijk gaat doen aan het opnieuw tot stand brengen van het recht van vereniging en vergadering voor iedere politieke partij die in Nederland aanwezig is.' Rietkerk wees Janmaat erop dat het elke burger vrijstond om de beginselen, doelstellingen en programma's van een politieke partij te toetsen en zich daarover te uiten, en dat hij zaaleigenaren dus niet kon dwingen een zaal te verhuren aan de CP. Verder zei hij dat het verstoren of met bedreiging van geweld verhinderen van geoorloofde vergaderingen in strijd was met de rechtsregels: 'In dat geval hebben vergaderaars recht op bescherming van de overheid.' Hij verwees Janmaat naar de rechter als hij van mening was dat bepaalde personen in strijd met de geldende rechtsregels hadden gehandeld.¹¹⁸ Deze uitspraak van minister Rietkerk klonk nogal zuinig en riep in ieder geval niet het beeld op van een overheid die de vergadervrijheid actief wilde verdedigen.

Een paar dagen na Boekel, op 17 mei 1984, hield Janmaat een interpellatie in de Tweede Kamer gericht aan de ministers Rietkerk en Korthals Altes (VVD, Justitie) over, zoals het in de Handelingen heette, 'de ongeregelheden tijdens een congres van de Centrum-partij'. Hij hekelde het geweld dat tegen zijn partij was gebruikt, niet alleen in Boekel, maar ook eerder in Almere en Rotterdam. In Boekel joeg '[e]en klein legertje zwart geklede en gelaarsde mensen – denkt u nu maar verder na – [...] een congres van 450 man uiteen,

met stenen, met traangas en met een enkel kogelschot'. Beide ministers veroordeelden het geweld tegen de CP. Minister Rietkerk formuleerde het aldus: 'Uitgangspunt [...] is dat het recht tot vergadering dient te worden beschermd.' Er mag worden gedemonstreerd, maar '[m]en mag daarbij uiteraard niet zo ver gaan dat de vergadering wordt verstoord'. Dan moet de overheid bescherming bieden en optreden tegen ordeverstoringen. Hij verwees echter voor concrete maatregelen naar de daarvoor verantwoordelijke autoriteiten, de burgemeester voor de openbare orde en de officier van justitie voor opsporing en vervolging. Minister Korthals Altes benadrukte op zijn beurt dat er sprake was van ernstige strafbare feiten.¹¹⁹ De ministers kwamen net als in 1982 met weinig concrete toezeggingen. Janmaat was hier verbolgen over; hij wilde dat de overheid vergaderingen van de CP ging beschermen.¹²⁰

Na Kedichem (maart 1986) zei minister van Justitie Korthals Altes in de kranten dat het ging om 'een zeer ernstig misdrijf'¹²¹ en sprak hij over 'terreur van de straat'.¹²² In de Tweede Kamer kwam Kedichem niet aan de orde en er zijn verder geen reacties van bewindslieden of de premier bekend.

Toen Janmaat het geweld tegen de CP aan de orde stelde in de Tweede Kamer reageerden ook andere Kamerleden. In hoofdstuk 3 kwam al aan de orde dat de PPR'er Lankhorst het debatje na Krasnapolsky (december 1982) gebruikte voor een felle aanval op de CP.¹²³ In het interpellatiedebat over Boekel (mei 1984) reageerden alle andere partijen. Eerst op het tegen de CP gebruikte geweld. De meer rechtse partijen – CDA, VVD, GPV en RPF – veroordeelden dit onomwonden. Krajenbrink (CDA) stelde dat de CP, als een niet door de rechter verboden organisatie, ongestoord moest kunnen vergaderen: 'De wijze van actie voeren tegen de Centruumpartij [...] verdient daarom afkeuring.' Van de meer linkse partijen veroordeelde de PvdA het geweld en wees op het grote belang van de grondwettelijke rechten en vrijheden. Ook D'66, PPR, PSP, EVP en CPN gaven aan tegen geweld te zijn, maar vonden wel dat de CP het er eigenlijk zelf naar had gemaakt. De PSP'er Van der Spek ging hierbij het verst: 'Er

hebben zich inderdaad ernstige gebeurtenissen in Boekel afgespeeld. De ergste daarvan is naar mijn mening dat er een congres is gehouden van de Centruumpartij. Ruimer gesteld: dat er zo'n partij bestaat. Nog ruimer gesteld: dat er dergelijke denkbeelden bij mensen leven.' En ook nu maakten alle andere partijen, van links tot rechts, van de gelegenheid gebruik om zware kritiek te uiten op het gedachtegoed van de CP.¹²⁴ De Kamer verwierp een door de CP ingediende motie die het geweld in Boekel veroordeelde met algemene stemmen; ook Janmaat stemde tegen!¹²⁵ Janmaat besteedde in zijn autobiografie geen aandacht aan het Kamerdebat over Boekel, toch zijn eerste en enige interpellatie. In andere gevallen claimde hij graag zijn (vermeende) successen in de Kamer. Aangenomen mag worden dat het debat niet is verlopen zoals hij dat graag had gezien; hij kreeg veel kritiek te verwerken, waar hij wellicht op enige sympathie had gerekend.

Kedichem (maart 1986) kwam niet aan de orde in de Kamer. Wel keurden de meeste politieke partijen deze actie van de antifascisten volstrekt af. CDA-voorzitter Bukman noemde het een 'ernstige aantasting van de democratie. Het kan en mag niet in Nederland voorkomen dat we met dergelijke uitwassen geconfronteerd worden.' Ook de PvdA kantte zich scherp tegen de actie: 'Wat je ook van de Centrumpartij denkt, je moet het niet gaan zoeken in dergelijke uitwassen om deze partij te bestrijden, daar zijn echt betere en democratischer methoden voor.'¹²⁶ CPN-fractievoorzitter Ina Brouwer keurde de bij de actie gebruikte middelen af: 'Wie het gevecht tegen racisme serieus neemt, stelt hoge eisen aan de middelen die men daarvoor gebruikt. Een aantal mensen heeft dat kennelijk niet willen zien en heeft daarmee de strijd tegen racisme een slechte dienst bewezen.'¹²⁷ Alleen het PSP-Kamerlid Willems zei dat de oorzaak van het geweld in het bestaan van de CP zelf lag.¹²⁸ Janmaat had in de media aangekondigd dat hij in het kostuum dat hij op 29 maart had gedragen, en dat onder het bloed zat, van Wil Schuurman, vragen zou gaan stellen in de Tweede Kamer¹²⁹, maar een dergelijk dramatisch optreden liet hij toch maar achterwege. Kennelijk zag hij daar na het echec van zijn interpellatie over Boekel geen heil in.

Media

De kranten schreven in het algemeen afkeurend over de CP, maar gebruikmaken van geweld om die partij te bestrijden was een brug te ver. Na Almere (januari 1984) schreef de *Haagsche Courant* in een commentaar dat er bij de bestrijding van de CP voor moest worden gewaakt dat niet de methoden werden toegepast die de grondslagen aantastten van een vrije, open maatschappij.¹³⁰ En zelfs *De Waarheid* was – met alle begrip voor de emoties van de actievoerders – tegen deze actie, die zoals de krant schreef, het beleid van alle democratische partijen in Almere om het racisme op een waardige en vreedzame manier te bestrijden, doorkruiste.¹³¹ Na de actie in café de Blokhut (februari 1984) in Rotterdam had *De Groene Amsterdammer* twijfels bij deze actie, maar toonde ook enig begrip, met name omdat de democratische rechtsstaat te veel aarzelde ‘om de basiswaarden van de democratie – met politieke en juridische middelen – te beschermen tegen de agitatie van de racisten’.¹³² Na Boekel (mei 1984) was er veel aandacht in de media; de meeste landelijke dagbladen schreven over het congres en de daarop volgende rellen.¹³³ In een hoofdredactioneel commentaar kwam het *Algemeen Dagblad* tot de conclusie dat de actie van de antifascisten ‘[p]ropaganda voor de CP’ was en betreurde het vooral dat zij tegen de CP middelen gebruikten ‘die een fascistisch karakter hebben’.¹³⁴

Ook na Kedichem (maart 1986) was de schrijvende pers zeer negatief over het gebruikte geweld. In een commentaar met de veelzeggende kop ‘Zwakzinnig gedrag’ schreef *Het Parool* dat een dergelijke actie contraproductief was: ‘Wat bedoeld was als manifestatie tegen de Centruumpartij ontaardde in een trieste demonstratie ten gunste van deze stroming. De “brandstichting van Kedichem” dient daarom dubbel veroordeeld te worden: als strijdig met onze rechtspleging en als zwakzinnig politiek gedrag.’¹³⁵ *De Telegraaf* vond de CP een uiterst verwerpelijke politieke beweging en begreep dat bij demonstraties tegen die partij de emoties hoog konden oplopen; maar dat kon in de ogen van de krant nooit een rechtvaardiging zijn voor het gebruik van geweld, temeer niet ‘omdat men zich dan bedient van op haat en onverdraagzaamheid gebaseerde terreuracties,

die men juist vreest van de Centruumpartij, en waarom men – terecht – deze partij wil bestrijden'.¹³⁶ Veel aandacht ging in de pers ook uit naar de behandeling van de 72 arrestanten. *De Waarheid* schreef dat advocaten de willekeur van de arrestaties hekelden¹³⁷ en was er verontwaardigd over dat tien dagen na de gebeurtenissen nog vijf actievoerders werden vastgehouden, nota bene op basis van getuigenverklaringen van 'fascisten', leden van de CP en CD dus.¹³⁸ *De Groene Amsterdammer* probeerde Kedichem in een breder kader te plaatsen en stelde de vraag hoe legitiem het is om geweld te gebruiken tegen politieke tegenstanders. Het blad legde zijn oor te luisteren bij '[e]en klein circuit van wilde taal uitslaande lieden uit de Amsterdamse kraakbeweging' en schrok van de geweldsverheerlijking; zij hadden 'het gebruik van geweld uitgeroepen tot het enige nog resterende middel om het fascisme een halt toe te roepen'. Het gevaar van een Nederlandse variant van de 'Duitse Herfst' (het RAF-terrorisme van de jaren zeventig) leek op de loer te liggen, aldus *De Groene*.¹³⁹

Antifascisten

De gevestigde antifascistische organisaties waren zeer gekant tegen de CP, maar wezen geweld tegen die partij af. Zo nam de Anne Frank Stichting in 1982 afstand van de actie bij Hotel Krasnapolsky. Woordvoerder Joke Kniesmeijer stelde dat geweld geen geschikt actiemiddel was in de strijd tegen racisme en fascisme: 'Dan dreigt de strijd tegen de CP in een isolement te raken.'¹⁴⁰ In de loop van 1984 maakte de Anne Frank Stichting zich steeds meer zorgen over het geweld bij anti-CP-acties. Na de rellen in Almere (januari 1984) en in Boekel (mei 1984) nam de stichting, principieel tegen geweld, afstand van het gewelddadig optreden van radicale antifascisten. Zij vreesde dat de discussie nu vooral zou gaan over de gepastheid van dat geweld in plaats van over de CP en was bang dat het antifascisme in een isolement zou geraken.¹⁴¹ In augustus 1984 schreef Joke Kniesmeijer nog eens dat geweld bij de bestrijding van de CP uit den boze was; dat speelde die partij alleen maar in de kaart. Ze was niet alleen op grond van praktische motieven maar ook principieel

tegen het gebruik van geweld door radicale antifascisten: 'Het recht in eigen hand nemen [...] is in onze rechtsstaat niet toelaatbaar.'¹⁴² Na Kedichem (maart 1986) nam de stichting, met andere organisaties zoals het Samenwerkend Verzet, wederom op scherpe wijze afstand van het geweld: 'Antiracistische en antifascistische groepen moeten bij hun optreden juist verschillen van de organisaties die zij bestrijden. Anders profiteren alleen de laatste organisaties ervan.'¹⁴³ De Anne Frank Stichting probeerde steeds de hele samenleving achter de strijd tegen extreem-rechts, waaronder de CP, te krijgen.¹⁴⁴ Geweld door radicale antifascisten verstoorde dat streven.

In de jaren tachtig was vooral het Amsterdamse krakersblad *Bluf!* het medium waarin de kraak- en de antifascistische beweging discussieerden over hun acties. Na elke actie tegen de CP nam de kritiek op het geweld en op de rol van een kleine groep radicalen toe.

Naar aanleiding van de actie bij Hotel Krasnapolsky (december 1982) ontstond er in *Bluf!* een uitvoerige discussie. De verontwaardiging over het politieoptreden was groot, maar er was ook kritiek op de door de antifascisten gehanteerde strategie, of eigenlijk op het ontbreken daarvan.¹⁴⁵ Na Almere (januari 1984) keurden antifascistecomités de rellen af. Het comité 'Almere weet wel beter', dat nota bene in Amsterdam een oproep had laten verspreiden om in Almere te komen demonstreren, was achteraf niet zo blij met deze 'hulp'. In *Bluf!* reageerde men verontwaardigd op alle kritiek van de media en van andere antifascisten. 'Actie moet,' schreef een activist; hij wees de parlementaire democratie niet af, maar '[e]r moet meer gebeuren dan het vastklampen aan de democratie, omdat deze anders zichzelf om zeep helpt'.¹⁴⁶ Andere activisten schreven: 'We moeten tijdig en hard optreden tegen het fascisme. De kranten zijn bang voor knokpartijen op straat. Maar die zijn er al lang. Al jarenlang zijn rechtse knokploegen actief. En dan mogen wij een paar leden van de Centruumpartij niet eens een klap geven.'¹⁴⁷

Na Boekel (mei 1984) was er in de antifascistische bladen naast bijval ook kritiek op de gevoerde strategie en het vele geweld. In het Nijmeegse blad *Astvalt* schreef iemand dat zij de actie toejuichte.¹⁴⁸

Verdere bijval was er in *AFdruk*; in een artikel met de veelzeggende titel 'Geweld noodzaak' schreven drie Amsterdamse antifascisten dat 'je tegen het fascisme machteloos bent, als je afziet van het middel geweld'.¹⁴⁹ In *Bluf!* was er kritiek; de scherpste kwam van Marlein¹⁵⁰, een activiste uit Den Bosch die bij de Boekel-actie fungeerde als woordvoerster voor de Bossche antifascisten. Zij verzette zich met name tegen het machogedrag aan antifascistische kant, de grootstedelijke arrogantie van een klein aantal Amsterdammers en het 'primitieve' idee dat je maatschappelijke problemen met geweld kunt oplossen. Zij keurde het gebruik van geweld af, 'tenminste in de Nederlandse situatie van nu'; dat speelde de cp alleen maar in de kaart. Zij stelde voor de antifascistische strijd op een andere manier te gaan voeren, met scholings- en vormingsactiviteiten en met parlementair-politieke initiatieven: 'Ik denk dat we er niet aan ontkomen om ze met open vizier in de openbaarheid te bestrijden met argumenten. Dat is een bijzonder vervelende klus, waarbij ons het bloed onder de nagels vandaan gehaald zal worden, een klus ook waar je niet de "held" bij kunt zijn, maar er zit naar mijn idee niet veel anders op. Doodzwijgen kan niet, met geweld het zwijgen opleggen mag (van mij) niet, het verbieden van de cp geeft misschien even wat adem, maar vormt uiteindelijk ook geen oplossing zolang de wortels van racisme en fascisme onaangetast blijven.'¹⁵¹

De *Bluf!*-redactie nam in een soort hoofdredactioneel commentaar scherp afstand van deze kritiek en maakte daarbij een opmerkelijk onderscheid tussen 'goed' en 'fout' geweld. Het blad schreef dat '[o]ns geweld [...] wezenlijk anders [was] dan het geniepige Cp-geweld', omdat antifascisten geweld openlijk gebruikten en dat ook ter discussie stelden. Verder wilde *Bluf!* niet de discussie dat 'wij op fascistten zouden lijken omdat ook wij gebruik maken van geweld'. Nederland moest voor de fascistten onveilig worden. Het blad wilde samenwerking en actiemethoden verbeteren om met nog meer mensen op nog meer plaatsen de fascistten aan te kunnen vallen.¹⁵²

Na de actie in Kedichem zwol de kritiek nog verder aan. De aflevering van *Bluf!* van 3 april 1986 stond er vol mee. Uit Utrecht kwam kritiek op de slechte voorbereiding en de overheersende rol van de

Amsterdammers: 'Uiteindelijk blijken er dus 150 van die rampenstampers uit Amsterdam voor je deur te staan, en hebben wij, met ons 40-en uit Utrecht, geen zak te vertellen.' Men had het gevoel te zijn gebruikt. Ene Geert uitte harde kritiek op de groep radicalen: 'Mensen die over de ruggen van anderen terroristje aan het spelen zijn, mogen van mij worden afgebrand.' Joost K. geloofde niet dat alleen door geweld het racisme kon worden bestreden. 'Geweld is nu eenmaal heel effectief,' schreef hij, maar geweld had ook zijn weerslag op de antiracistische beweging: 'Zij wordt er machtelozer en verdeeld van.' Pepe merkte op dat grote acties en vergaderingen steeds meer werden gedomineerd door een klein groepje mensen die weigerden na te denken over de gevolgen van hun daden en 'alleen maar achter hun eigen kick aan rennen'. Het antifascismecomité uit Utrecht hekelde de slechte voorbereiding, waarvan het gevolg was 'dat een kleine groep de actie op een rampzalige manier heeft bepaald. De rest is gewoon voor spek en bonen meegegaan.' Het ging alleen maar om de confrontatie met de CP: 'Er liepen mensen rond die zich gewapend hadden alsof ze in hun eentje een einde wilden maken aan dat CP-kongres.' Het Utrechtse comité kwam tot de conclusie dat er zeer onzorgvuldig met geweld was omgegaan.¹⁵³ In een volgend *Bluf!*-nummer schreven twee activisten uit Nijmegen dat er minder geweld gebruikt moest worden; ze waren niet tegen geweld, maar Kedichem was blind geweld. Ze voegden daar nog aan toe: 'Waarschijnlijk vinden fascistten het zo erg niet om met ons in een soort geweldsspiraal terecht te komen, tenslotte zijn dat voor hun normale omgangsvormen. Maar wij vinden het wel heel erg als het zo gaat.'¹⁵⁴ Toch een opmerkelijk geluid na al het antifascistische geweld in Almere, Rotterdam, Boekel en Kedichem! In de *Nieuwe Revu* moest een woordvoerder van een groepje gematigde antifascisten toegeven dat de verdeeldheid binnen de antifascistische beweging groot was. Radicale antifascisten uit de Staatsliedenbuurt stonden heel harde acties voor; zij waren volgens hem ook verantwoordelijk voor het geweld in Kedichem. Andere antifascismecomités betreurden de gewonden en de brand in het hotel.¹⁵⁵

De strategie van de radicale antifascisten was om hun tegenstanders, waaronder de CP, te intimideren en schrik aan te jagen: 'de strategie van de angst'. Het ging niet om de vraag óf er geweld zou moeten worden gebruikt, hooguit over hoeveel. Volgens de radicalen legitimeerde het racistische karakter van de CP alles wat partijvorming kon tegengaan, ook intimidatie en het zaaien van angst. De mogelijke schade aan het imago van de antifascistische beweging achtten ze van minder belang.¹⁵⁶ In de praktijk ging het bij antifascistische acties veelal om een massale demonstratie, waarbij een kleine groep gehelmde en bewapende radicalen hard en gewelddadig optrad en de grote massa van demonstranten er voor spek en bonen – als 'actie-vee' – bijstond.¹⁵⁷ De actie in café de Blokhut (februari 1984) had een wat ander karakter; toen ging het om een hit-and-runactie van een klein groepje activisten.

Over het gebruik van geweld werd in het begin van de jaren tachtig binnen de antifascistische beweging voortdurend gediscussieerd. *AFdruk* ging in mei 1984 in op het thema 'direkte actie' – bedoeld werd: geweld – tegen de CP. Harde acties vond men noodzakelijk, omdat minder harde acties – zoals het blokkeren van zalen, tegengaan van folderacties, voorkomen dat mensen hun handtekening plaatsen op kandidatenlijsten – niet hielpen. Men noemde vier argumenten voor harde acties. Het eerste was dat de CP het racisme legitimeerde en aanwakkerde. Door actie te voeren werd partijvorming belemmerd. Fysieke confrontatie hoorde daar ook bij; dat intimideerde de CP'ers: 'Angst als middel om kadervorming tegen te gaan.' Het tweede was dat buitenlanders werden bedreigd. CP'ers moesten worden geïntimideerd om ze op die manier te laten afzien van geweld tegen 'zwarten'. Het derde was dat hardere acties nodig waren omdat men de houding van de politieke partijen en van Justitie te slap vond. En het vierde argument was dat er 'iets' moest worden gedaan; velen voelden zich thuis in een politieke cultuur waarin de nadruk lag op actief optreden.¹⁵⁸ In de jaren zeventig en tachtig speelde geweld voor veel activisten een instrumentele rol in de strijd voor een betere wereld. Op weg naar het hoge doel, een nieuwe samenleving vrij van fascist en racisten, was veel geoor-

loofd, ook geweld. Opmerkelijk was dat activisten die niet in geweld geloofden toch weinig of geen afstand van de radicale en gewelddadige vleugel namen. Er was een gemeenschappelijk doel en vanwege dat hoge gemeenschappelijke doel wilden ze hun strijdmakkers niet zo snel afvallen.¹⁵⁹

Uiteindelijk zorgde het geweld voor een scheiding der geesten. Nadat Janmaat in de Tweede Kamer was gekomen, vroegen de antifascismecomités zich af of hun acties wel voldoende effect hadden gesorteerd.¹⁶⁰ Tijdens een landelijke vergadering begin november 1982 vielen de comités uiteen in een grote meerderheid, die wilde blijven demonstreren tegen de cp, en een minderheid, die tegen de cp wilde vechten.¹⁶¹ Dit was het begin van de splitsing binnen de antifascistische beweging tussen een relatief gematigde en een radicale groep. De kloof tussen beide groepen zou in de loop van de tijd alleen maar groter worden. Kedichem fungeerde als de voornaamste splijtzwam in de 'beweging'. 'Softies' als Victor Luchteling (een pseudoniem van activist Willem Deetman) haakten toen af: 'Ik voelde mij plotseling deel uitmaken van een bende hooligans.' 'De actievoerders in Kedichem gedroegen zich als een losgeslagen horde,' aldus twee leden van de harde kern in een terugblik tien jaar later in *de Volkskrant*.¹⁶² Anderen waren minder onder de indruk: 'Wij waren tegen de Centruumpartij, we wilden ze tegenhouden.' De brand en het been van mevrouw Schuurman, dat 'was gewoon een lullige samenloop van omstandigheden'.¹⁶³

Gewelddadige acties van antifascisten waren ook tegen individuele cp'ers of cd'ers gericht, op het niveau van de lokale politiek vaker dan op landelijk niveau. Eerst enkele voorbeelden op landelijk niveau. Half mei 1984, enkele dagen na Boekel, ketenden een achttal mensen W.J. Bruyn, voorzitter van het Wetenschappelijk Bureau van de cp, voor zijn woning in Amsterdam vast aan een blok beton met naast hem een bordje met daarop 'Racist'. De brandweer moest hem loszagen. In een pamflet van een groep 'Amsterdammers tegen racisme' stond: 'We zullen blijven beletten dat cp'ers en andere racisten zich vrij kunnen uitspreken, vergaderen, publiceren, enzo-

voorts.¹⁶⁴ Daarnaast zijn er twee voorbeelden van acties tegen Janmaat, die wellicht door antifascisten zijn uitgevoerd, maar waarschijnlijk spontane individuele acties waren. Eind december 1982 werd Janmaat in Den Haag 's nachts op straat van zijn fiets getrokken toen hij voor een stoplicht stond te wachten. Hij kreeg een kopstoot en een klap op zijn oog, waarna zijn belagers ervandoor gingen. Na behandeling in een ziekenhuis kon hij weer naar huis.¹⁶⁵ Het tweede voorbeeld is uit 1994: Janmaat zat op een terras in Schoonhoven toen iemand een dakpan naar zijn hoofd gooide. Hij deed geen aangifte, omdat hij er beducht voor was dat er na zo'n voorval nog minder mensen actief voor zijn partij wilden worden.¹⁶⁶ Volgens Jack van Lieshout was er in de antifascistische beweging over de inzet van alle mogelijke geweld gesproken, ook over een aanslag op Janmaat. Die heeft niet plaatsgevonden, omdat die volgens Van Lieshout niet het gewenste effect zou hebben gehad.¹⁶⁷ Op het niveau van de lokale politiek vonden er veel vaker acties plaats tegen mensen die actief waren voor de CP of CD. Eén voorbeeld uit vele. Het Leidse CD-gemeenteraadslid A. ter Haar nam in april 1994 enkele uren na zijn installatie alweer afscheid van de raad. In de weken daarvoor waren zijn ruiten drie keer ingegooid; daarnaast waren er bedreigingen geuit aan het adres van zijn vrouw en kind.¹⁶⁸

(Contra-)acties van de CP en CD

Het was voor de CP en CD, zoals voor elke politieke partij, cruciaal om zich te laten zien en horen, om vergaderingen te kunnen houden, om te kunnen demonstreren. Antifascisten probeerden hen daarbij met (bijna) alle middelen te dwarsbomen. Hoe reageerden de CP en CD? Het initiatief 'op straat' lag in het algemeen bij de antifascisten; die 'joegen' op de CP en CD, niet of nauwelijks andersom. De BVD constateerde in 1994 dat de CD een krachtmeting met de antifascisten uit de weg probeerde te gaan.¹⁶⁹ Dat gold waarschijnlijk eerder ook voor de CP. Antifascisten hadden het vaak over CP- of CD-knokploegen die bij vergaderingen of congressen aanwe-

zig zouden zijn, maar de vraag is of die knokploegen eigenlijk wel bestonden. De enige voorbeelden van bijeenkomsten waar cp'ers of cd'ers zich verweerden tegen agressie van de antifascisten waren Boekel (mei 1984) en hotel Slotania (Amsterdam, november 1992).

De cp hield na 1980 geen openbare vergaderingen meer; antifascisten verstoorden die toch maar. Besloten vergaderingen werden ook wel eens verstoord, maar konden in veel gevallen gewoon doorgang vinden.¹⁷⁰ De cp gebruikte daarbij diverse misleidingstactieken: een zaal huren onder een andere naam en het boeken van meerdere locaties. Na de terugkeer van Janmaat in de Tweede Kamer in 1989 en nadat in 1990 een flink aantal cd'ers in de gemeenteraden verkozen waren, kwam er ook vergaderruimte beschikbaar in het Kamergebouw en in de gemeentehuizen. Kadercursussen en een deel van het cd-congres van 1991 vonden plaats in het Kamergebouw, 'omdat zalen buiten het gebouw aan verstoringen bloot staan als het om de cd gaat'. Maar soms kon een congres ongehinderd buiten het Kamergebouw plaatsvinden, zoals dat van 1992.¹⁷¹

Enkele malen probeerde de cd demonstraties te organiseren. Als dat gebeurde kondigde de antifascistische beweging standaard een tegendemonstratie aan, waarna de burgemeester uit vrees voor een verstoring van de openbare orde de cd-demonstratie verbood. Uit enkele voorbeelden hieronder blijkt dat dit jarenlang de praktijk was.

De cd wilde op 19 september 1987 in Haarlem gaan demonstreren. De landelijke initiatiefgroep 'Geen fascistten op de straat' organiseerde daarop een tegenbetoging, waarmee die duidelijk wilde maken dat 'een partij met een duidelijk racisties karakter' niet welkom was.¹⁷² De burgemeester van Haarlem verbood vervolgens de cd-demonstratie, omdat de kans groot was dat die tot ernstige onregeligheden zou leiden.¹⁷³ En zo verging het ook de cd-demonstratie die was aangekondigd voor 26 september 1987 in Den Haag. De burgemeester verbood die omdat ordeverstoringen werden verwacht; er zouden activisten uit het hele land naar Den Haag komen, onder wie zo'n 300 man uit de Amsterdamse Staatsliedenbuurt.¹⁷⁴

Eind maart 1989 wilde de cd demonstreren in Kedichem om de

aanslag van 1986 te herdenken. Janmaat kondigde dit aan in een brief aan het gemeentebestuur van Leerdam. Antifascisten lieten daarop weten op die dag een tegendemonstratie te willen organiseren. Omdat grootscheepse wanordelijkheden werden verwacht besloot burgemeester Corporaal de cd-demonstratie te verbieden. De cd legde dit verbod voor aan de afdeling Rechtspraak van de Raad van State en beriep zich op het grondwettelijk recht op betoging. De burgemeester van zijn kant beriep zich op de nieuwe Wet openbare manifestaties.¹⁷⁵ Volgens deze wet mocht een manifestatie alleen worden verboden als het niet anders kon, bijvoorbeeld ter bestrijding en voorkoming van wanordelijkheden. De Raad van State was het eens met de burgemeester. De cd-demonstratie zou volgens de partij zelf duizenden mensen trekken en verder waren tegendemonstraties aangekondigd. Ook met veel extra inzet van politiemensen uit omliggende korpsen was dat, gelet op de te verwachten wanordelijkheden, niet in de hand te houden.¹⁷⁶

Een paar maanden later, begin juni 1989, wilde de cd in Rotterdam demonstreren, naar aanleiding van de moord op drie autochtone vrouwen door een allochtone man op het metrostation Zuidplein in Rotterdam. Burgemeester Peper van Rotterdam verbood de demonstratie. Er was 'op grote schaal' tot tegendemonstraties opgeroepen en de politie verwachtte 'dat door zeer veel anti-fascistische groeperingen gehoor wordt gegeven aan deze oproep waarbij een groot gedeelte met geweld zal trachten de demonstratie van [de cd] te verstoren'. Weer vocht de cd dit verbod aan bij de Raad van State en weer was die het eens met de burgemeester.¹⁷⁷ In dit geval was het de cd kennelijk vooral te doen om de publiciteit. Tijdens een cd-bestuursvergadering werd, zo blijkt uit een verslag van een BVD-informant, opgemerkt dat de demonstratie 'onder geen beding door zal gaan omdat men niet van plan [was] zich door een stel linkse rakkers in elkaar te laten slaan'. Maar het aankondigen van de demonstratie leverde de cd 'in ieder geval veel publiciteit op'.¹⁷⁸

Een paar jaar later leek er toch wat te gaan veranderen, vooral omdat de cp'86, de radicalere zusterpartij van de cd, zich tegen de preventieve demonstratieverboden begon te verzetten. Zij ging ge-

woon demonstreren, zonder toestemming aan te vragen of een verbod trotserend. Dat leidde tot gewelddadige confrontaties tussen demonstranten, tegendemonstranten en de politie. Het Crisis Onderzoek Team (cot) schreef in een advies uit 1995 dat de autoriteiten minder huiverig zouden moeten zijn voor het toestaan van demonstraties waar een vrees voor verstoring van de openbare orde bestond. Dat betekende ook dat de bestaande praktijk om extreem-rechtse demonstraties eerder te verbieden dan andere demonstraties heroverwogen zou moeten worden. Volgens het cot zouden de autoriteiten het moeten aandurven om onderscheid te maken tussen extreem-rechtse groepen die 'frontstage' net binnen de grenzen van het juridisch aanvaardbare bleven en zij die dat niet deden.¹⁷⁹ In oktober 1995 nam het landelijk beraad van korpsbeheerders het advies van het cot over.¹⁸⁰ En in april 1996, na de demonstraties in Zwolle van februari en Leerdam van maart 1996, die hieronder aan de orde komen, sprak het Genootschap van Burgemeesters af dat burgemeesters demonstraties van extreem-rechtse partijen vaker zouden toestaan. Wel onder stringente voorwaarden: men zou geen beledigende racistische uitspraken dulden; criteria werden echter niet vastgelegd. De meerderheid van het genootschap was van mening dat het op voorhand verbieden van een demonstratie van extreem-rechts, tot dan toe staande praktijk, in strijd was met de Grondwet.¹⁸¹ Ook het kabinet kwam begin juni 1996 met een standpunt over extreem-rechtse demonstraties. Het wilde vasthouden aan het principe van de betogingsvrijheid, zoals vastgelegd in de Grondwet. Discriminerende uitlatingen en dergelijke moesten worden vervolgd.¹⁸² In de praktijk veranderde er echter ondanks de goede voornemens niet zoveel; de meeste demonstraties van extreem-rechts werden na 1996 als vanouds preventief verboden.¹⁸³ Hierna enkele voorbeelden van demonstraties die wel konden doorgaan.

In de ochtend van zaterdag 24 februari 1996 demonstreerden de cd en cp'86 in Zwolle; ze protesteerden tegen het feit dat ze geen zaalruimte konden huren voor bijeenkomsten. Burgemeester Franssen had toestemming gegeven voor de demonstratie, omdat hij geen

gronden zag om de demonstratie te verbieden. Dat kon alleen als de openbare orde in gevaar zou komen en dat was in zijn ogen niet het geval. Eigenlijk had hij die toestemming tegen zijn zin verleend en vond hij dat burgemeesters in een 'wurgpositie' zaten. Die stonden onder druk om een betoging van extreem-rechts te verbieden, maar hadden daartoe niet de middelen. Hij hoopte op een fundamentele discussie over dit onderwerp.¹⁸⁴ De CD/CP'86-betoging trok ruim honderd demonstranten.¹⁸⁵ Die middag was er een door Anti-Fascistische Actie georganiseerde tegendemonstratie. Ruim duizend mensen protesteerden tegen extreem-rechts en het besluit van burgemeester Franssen; hij kreeg het verwijt extreem-rechts in de kaart te hebben gespeeld.¹⁸⁶ Tegen uitspraken van Janmaat en van enkele CP'86-voormannen stelde het Openbaar Ministerie vervolging in.¹⁸⁷

Op 29 maart 1996 deed CD – nu samen met CP'86 – weer een poging om een herdenkingsbijeenkomst te houden in Kedichem, maar ook nu verbood de burgemeester van Leerdam die uit vrees voor ordeverstoringen. Wel mochten de partijen een uurtje demonstreren in Leerdam en een paar uur later mochten antifascisten een tegendemonstratie houden. Voor Kedichem was die dag een noodverordening van kracht, wat inhield dat het dorp alleen nog toegankelijk was voor bewoners en mensen die in het dorp werkten.¹⁸⁸ De CD/CP'86-demonstratie trok zo'n zeventig mensen. Aan het eind kwam het tot een confrontatie met tegenstanders; de politie arresteerde twee antifascisten wegens mishandeling en openlijke geweldpleging.¹⁸⁹

Eind april 1996 verleende burgemeester Peper van Rotterdam zijn goedkeuring aan een demonstratie van de CD en CP'86 tegen de komst van een asielzoekerscentrum in het Zuiderparkhotel. Zijn woordvoerder lichtte toe dat 'Peper [...] democratie domweg geen systeem [vond] voor bange mensen'. Diezelfde Peper had overigens in 1989 nog een CD-demonstratie in Rotterdam verboden. Aan de demonstratie en aan de door antifascistische groeperingen aangekondigde tegendemonstratie werden strikte voorwaarden gesteld. Op de afgesproken dag en plaats waren er echter geen CD- en CP'86-demonstranten te zien. Enkele demonstranten werden aan-

gehouden, toen zij op een andere dan afgesproken plek in Rotterdam demonstreerden. Ook de tegendemonstratie trok geen mensen.¹⁹⁰

De cp en later de cd probeerden zo nu en dan hun tegenstanders terug te pesten; dit ging soms gepaard met het uiten van nauwverholen dreigementen. In een interview in *Nieuwe Revu* uit 2001 gaf Janmaat een kenmerkend voorbeeld, waarbij hij en passant probeerde de door hem gehate Anne Frank Stichting te beschuldigen van betrokkenheid bij harde acties tegen de cp. Op een dag in 1983 had de cp in Utrecht in een zalencentrum in Hoog Catharijne een daar aangekondigde vergadering uitgezocht, toevallig van een christelijke zangvereniging. Vervolgens had men snel een agendaatje getikt met 'de cp vergadert vanavond in Hoog Catharijne; schuilnaam: de betrokken zangvereniging'. Een kopietje ging naar de Anne Frank Stichting. Die avond zaten enkele cp'ers tegenover het zaaltje te wachten op de komende gebeurtenissen. Janmaat: 'Komt me daar een bus met schorem. [...] Echt van die linkse krakerstypes.' Die avond van de zangvereniging ging niet door.¹⁹¹ Een tweede voorbeeld: toen na de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 in het hele land vele cd-raadsleden werden bedreigd, had men daar iets op gevonden: 'Een aankomende fractievoorzitter van een stad in het zuiden des lands belt de toekomstige fractievoorzitter van Groen Links, een bom-moedertje. Hij deelt haar kort maar bondig mee dat zij haar achterban tot de orde roept, want alles wat bij hem gebeurt, zal haar ook overkomen. Die aanpak helpt. Hij heeft geen last meer. Ook in Noord Holland wordt die politieke benadering met succes toegepast.'¹⁹² Een laatste voorbeeld: Janmaat had na de verkiezingen van 1998 een brief gestuurd aan mensen die de kandidatenlijst van de PvdA hadden getekend. Omdat hij de hoop uitsprak dat geweld zou uitblijven werd de brief door velen als een bedreiging opgevat.¹⁹³

De cd probeerde via de Stichting Schadevergoeding mevrouw W.B. Schuurman (opgericht in 1987) de gemeente Leerdam, de gemeente Amsterdam, de Anne Frank Stichting en de Staat der Nederlanden aansprakelijk te stellen voor de door Wil Schuurman in

Kedichem geleden schade; de stichting eiste twee miljoen gulden en een schadevergoeding. De dagvaarding is interessant, omdat daaruit is af te leiden wie volgens de CD aansprakelijk waren voor de gebeurtenissen in Kedichem. Dat was in de eerste plaats de gemeente Leerdam. Burgemeester en politie wisten van de CP/CD-vergadering; er was onvoldoende inzet van de politie, terwijl zij moeilijkheden hadden kunnen verwachten. In de tweede plaats de gemeente Amsterdam. De activisten bij Kedichem waren voor een deel afkomstig uit de Amsterdamse kraakbeweging, vooral uit de Staatsliedenbuurt. Het stadsbestuur en de politie van Amsterdam hadden nagelaten daar orde op zaken te stellen. De lokale Amsterdamse zender Radio Stad zou eind maart 1986 hebben opgeroepen tot acties tegen de CD. Omdat deze zender werd gesubsidieerd door de gemeente Amsterdam – dan wel door de Nederlandse overheid – was die aansprakelijk. In de derde plaats de Anne Frank Stichting. Die zou uitgever zijn van het blad *AFdruk* dat opriep tot ‘geweld en terreur’ tegen de CD.¹⁹⁴ En in de vierde plaats de Nederlandse overheid. Die subsidieerde de Anne Frank Stichting en was daardoor aansprakelijk voor haar activiteiten. De overheid was ook aansprakelijk voor de BVD. Die was op de hoogte van de CP/CD-vergadering en van het voornemen die te gaan verstoren, maar had de gemeente Leerdam niet gewaarschuwd.¹⁹⁵ De Rechtbank Dordrecht wees in een vonnis van 4 april 1990 de vorderingen af. De stichting ging daarop in hoger beroep bij het Gerechtshof Den Haag. Pas half juni 2004 deed het Hof een definitieve uitspraak in deze zaak en wees alle eisen van de stichting af.¹⁹⁶

Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat de CP en CD als partij betrokken waren bij geweld tegen politieke tegenstanders dan wel tegen anderen. De BVD had vastgesteld dat extreem-rechtse groeperingen niet als organisatie betrokken waren bij racistisch geweld. Het geweld kon niet worden toegerekend aan een organisatie maar aan personen die op enigerlei wijze deel uitmaakten van of betrokken waren bij een organisatie. Dat gold ook voor de CP en CD.¹⁹⁷

Tot besluit

Bij de bestrijding van de CP en CD door de antifascisten werd in toenemende mate geweld gebruikt. In de jaren na 1945 kwam politiek geweld relatief weinig voor in Nederland, ondanks enkele terroristische acties in de jaren zeventig van Molukkers en het Japanse Rode Leger, waarbij ook dodelijke slachtoffers vielen. Dat veranderde in de jaren tachtig, toen krakers, antifascisten, antimilitaristen en anti-imperialisten radicaliseerden en de confrontatie zochten. Politiek geweld kwam toen vaker voor en veranderde van karakter. Het reikte van georganiseerd straatgeweld – zoals de krakersrellen in Amsterdam en elders – via geweld tegen ‘fascisten’ en aanslagen op Shell-benzinestations tot brandstichtingen in Makro-vestigingen en bomaanslagen van de radicale actiegroep RARA. De politicooloog Hoogerwerf telde in de jaren tachtig in Nederland bijna 400 politiek gemotiveerde gewelddaden die voor ongeveer tweederde uit linkse hoek en voor ongeveer eenderde uit rechtse hoek kwamen. Na het eind van de jaren tachtig nam de aantrekkingskracht van de extreem-linkse ideologie sterk af en in het verlengde daarvan verminderde ook het geweld.¹⁹⁸

De antifascisten (in engere zin) bestonden uit een relatief gemaatigde meerderheid en een radicale minderheid. Zij hadden hun wortels in de kraakbeweging die eind jaren zeventig, begin jaren tachtig was geradicaliseerd en verbreed. Het radicaliserende deel van de kraakbeweging ging zijn verzet zien als verzet tegen ‘de staat’ of ‘het systeem’ en dat ging gepaard met een toenemend gebruik van geweld. Veel radicale activisten zagen de samenleving als structureel gewelddadig en daar mocht je je tegen verdedigen. Verder werd er niet meer alleen actiegevoerd tegen woningnood, maar ook tegen fascisme, kernenergie en militarisme. De CP en CD stonden voor veel mensen in Nederland, en zeker voor de antifascisten, voor ‘het kwaad’, voor alles waar ze een afkeer van hadden. Daarnaast speelde waarschijnlijk ook het trauma van de Tweede Wereldoorlog een rol: ‘Misschien is dat wel wat de “antifascisten” diep in hun hart willen bewijzen: dat zij veertig jaar na dato de gemiste

oorlog alsnog meemaken, “goed” zijn en in het verzet zitten.”¹⁹⁹

Voor al in de eerste helft van de jaren tachtig demonstreerden antifascisten tegen de CP en CD en verhinderden of verstoorden hun vergaderingen. Daarbij werd steeds meer geweld gebruikt. De wijze waarop die acties verliepen was vaak hetzelfde. Bij een vergadering van de CP of CD demonstreerde een grote groep activisten, terwijl een kleine radicale voorhoede voor het geweld zorgde. Zo ging het in Amsterdam, Almere, Boekel en Kedichem. Een uitzondering was de actie in café de Blokhut in Rotterdam; dat was een hit-and-runactie uitgevoerd door een kleine groep activisten. Die laatste actievorm paste wellicht beter bij de radicale activisten, maar die opereerden kennelijk liever onder de dekking van een grote groep demonstranten – het ‘actieveen’. De spanningen tussen de relatief gematigden en de radicalen die daar het gevolg van waren, hebben zeker bijgedragen aan het in elkaar zakken van de antifascistische beweging na Kedichem. In het begin van de jaren negentig werd, om de antifascistische strijd nieuw leven in te blazen, Anti-Fascistische Aktie opgericht. Het aantal acties was in die jaren veel lager dan in de jaren tachtig. De meest gebruikte tactiek van Anti-Fascistische Aktie was het dreigen met een antifascistische tegendemonstratie bij de aankondiging van een vergadering of demonstratie van de CD. De impliciete dreiging met geweld die hiermee gepaard ging zorgde ervoor dat in de jaren negentig burgemeesters de meeste manifestaties van die partij met een beroep op de openbare orde verboden.

In het politieoptreden bij antifascistische acties is niet veel lijn te ontdekken; de ene keer trad de politie zeer terughoudend op, een andere keer juist vrij hard. In het algemeen had het beëindigen van de verstoring van de openbare orde prioriteit. De Leerdamse politie heeft niet adequaat geopereerd in de aanloop naar de CP/CD-vergadering in Kedichem. Er was bij de BVD niet naar de risico's voor die bijeenkomst geïnformeerd, terwijl daar wel opdracht toe was gegeven. En die dienst wist dat antifascisten harde acties van plan waren, maar alleen niet waar. Er was slechts één rechtszaak, na Kedichem. Zes activisten zijn toen tot een gevangenisstraf veroordeeld.

Opvallend was het harde requisitoir van de officier van justitie. Hij hekelde het schenden van het recht tot vergadering, een recht ook van de CP en CD. Daarnaast vond hij dat aan de spiraal van geweld bij antifascistische acties een einde moest worden gemaakt.

De – landelijke en gemeentelijke – overheid heeft zich niet bijzonder ingespannen om de uitoefening van het recht tot vergadering en tot demonstratie voor de CP en CD mogelijk te maken.²⁰⁰ Uiteraard onderschreven de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken het vergaderrecht van die partijen; dat was immers vastgelegd in de Grondwet. Maar vervolgens verwezen zij voor concrete maatregelen naar de betrokken burgemeester. Die had het voortouw omdat het over de lokale openbare orde ging, maar iets meer druk vanuit Den Haag zou niet hebben misstaan. Een ander punt was het demonstratierecht van de CD. Demonstraties van die partij werden in bijna alle gevallen door burgemeesters preventief verboden. Zij beriepen zich daarbij op overmacht; men vreesde voor ordeverstoringen omdat antifascisten tegendemonstraties hadden aangekondigd, wat zij standaard deden. Burgemeester Franssen van Zwolle was – weliswaar contrecœur – een uitzondering; die besloot in 1996 een CD/CP'86-demonstratie niet te verbieden, omdat hij geen gronden zag voor een verbod. De politicoloog Mudde merkte in een opiniestuk op dat extreem-rechtse demonstraties eerder werden verboden dan andere manifestaties. Hij verwees naar voetbalwedstrijden die ook ordeverstoringen met zich mee konden brengen en toch niet werden verboden; integendeel, men zette juist extra politie in om te zorgen dat zo'n wedstrijd door kon gaan.²⁰¹

De meest gebruikte strategie van de antifascisten tegen de CP en CD was 'actie', door het beletten en het – ook met geweld – verstoren van vergaderingen en demonstraties. Die partijen probeerden zich hiertegen te verweren door niet meer in het openbaar te vergaderen, door zelf demonstraties te organiseren, door rechtszaken aan te spannen en door zo nu en dan terug te pesten. De meest gebruikte (contra)strategieën waren 'terugtrekken' en 'actie'.

Het geweld van de antifascisten had een negatief effect op de CP

en CD. De CP deed nogal stoer over de verstoring van haar vergaderingen en dacht hier veel publiciteit uit te halen: 'Alles goed voor verdere bekendmaking van naam en doelstellingen.'²⁰² En na Boekel: 'Dit moeten die comités vooral blijven doen, ze maken van ons de underdog en versterken de eenheid in de partij. Prima dus!'²⁰³ Het effect van het geweld tegen de CP en CD was echter groot. Na Kedichem was het zeer moeilijk voor de partij om aan leden, laat staan kader, te komen. Terugkijkend zei Mart Giesen, voormalig partijsecretaris van de CP: 'Na Kedichem durfden gewone mensen geen lid meer te worden, er was dermate veel geweld gebruikt tegen ons dat je je wel tien keer bedacht om nog actief te worden.' Na Kedichem trok de CD vrijwel alleen nog mensen aan die niets te verliezen hadden. Vierling, voormalig fractiemedewerker van de CP en CD, zei dat de gewone burgers afhaakten, omdat om de partij nu de 'geur van geweld' hing.²⁰⁴

Het geweldgebruik had ook een negatief effect op de antifascisten zelf. Er was binnen de beweging steeds meer kritiek op het vele geweld, er was steeds minder bijval. De ingebakken tegenstellingen tussen de relatief gematigden en de radicalen namen steeds verder toe en waren uiteindelijk niet meer te beheersen. Na Kedichem zakten de antifascistische beweging in elkaar en waren er weinig acties meer tegen de CP en CD.